IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

DEHQONOBOD TUMANI MIKROTOPONIMLARINING LINGVOSEMANTIK VA LINGVOMADANIY TAHLILI

Abdiyeva Mohinur Bozorovna
Osiyo texnologiyalar universiteti assistent o‘qituvchisi
mohinurabdiyeva592@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20082263

Annotatsiya. Mazkur maqolada Dehqonobod tumani mikrotoponimlarining leksik va semantik xususiyatlari hamda ularning lingvomadaniy mohiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mikrotoponimlarning tarkibiy qatlamlari, xususan, tabiiy-geografik, ijtimoiy-xo‘jalik, antroponimik hamda o‘zlashgan va dialektal birliklar asosida shakllanishi aniqlangan. Shuningdek, joy nomlarida metafora, metonimiya va simvolika kabi badiiy-semantik vositalarning faol qo‘llanishi ochib berilgan. Tadqiqot natijalari mikrotoponimlarning nafaqat nominativ birlik, balki milliy madaniyat, tarixiy xotira va dunyoqarashni aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy fenomen ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur ish hududiy onomastika va lingvosemantika yo‘nalishlarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: mikrotoponim, leksik qatlam, semantik tahlil, lingvomadaniyat, metafora, metonimiya, simvolika, onomastika, toponimiya, milliy madaniyat, tarixiy xotira, nominatsiya.

Mikrotoponimlar joy nomlash tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ular nafaqat geografik obyektlarni belgilaydi, balki xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi lingvomadaniy birlik sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, mikrotoponimlarning leksik va semantik xususiyatlarini o‘rganish orqali hudud aholisining tabiatni idrok etish usullari, ijtimoiy munosabatlari hamda estetik tafakkuri haqida muhim ilmiy xulosalar chiqarish mumkin.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, mikrotoponimlarda namoyon bo‘ladigan metafora, metonimiya va simvolika kabi badiiy-semantik mexanizmlar hamda ularning milliy madaniyat bilan bog‘liqligi hali yetarli darajada tizimli o‘rganilmagan. Shu bois ushbu maqolada Dehqonobod tumani mikrotoponimlarining leksik xususiyatlari, ularning semantik tuzilishi va lingvomadaniy mohiyati tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi — mikrotoponimlarning leksik-semantik qatlamini aniqlash hamda ular orqali milliy madaniyat va dunyoqarashning aks etish mexanizmlarini yoritishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

Tavsifiy (deskriptiv) usul — mikrotoponimlarning leksik tarkibi va semantik xususiyatlarini aniqlashda;

Semantik tahlil usuli — ma’no ko‘chish hodisalari (metafora, metonimiya, simvolika)ni o‘rganishda;

Lingvomadaniy yondashuv — mikrotoponimlarning milliy madaniyat va dunyoqarash bilan bog‘liqligini aniqlashda;

Tasniflash usuli — mikrotoponimlarni tematik va semantik guruhlarga ajratishda.

Tadqiqot materiali sifatida Dehqonobod tumani hududida qo‘llaniladigan mikrotoponimlar tizimi asos qilib olindi.

Tahlillar natijasida Dehqonobod tumani mikrotoponimlari leksik jihatdan boy va ko‘p qatlamli ekanligi aniqlandi. Ularning tarkibida:

- tabiiy-geografik obyektlarga oid leksemalar (relef, suv, o‘simlik);
- inson faoliyati bilan bog‘liq birliklar (dehqonchilik, chorvachilik);
- antroponimik asosdagi nomlar;

- o‘zlashgan va dialektal leksemalar faol ishtirok etishi kuzatildi.

Shuningdek, mikrotoponimlarda badiiy-semantik mexanizmlar keng qo‘llanilishi aniqlangan [6:56]. Bundan tashqari, mikrotoponimlar orqali quyidagi lingvomadaniy jihatlar aks etishi aniqlandi:

- tabiatga munosabat va ekologik tafakkur;
- ijtimoiy munosabatlar va jamoaviylik;
- diniy va ma’naviy qadriyatlar;
- tarixiy xotira va milliy identifikatsiya.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mikrotoponimlar oddiy nominativ birlik emas, balki murakkab semantik va madaniy tizimdir. Metafora, metonimiya va simvolika kabi vositalar orqali joy nomlari real geografik obyekt doirasidan chiqib, xalqning tafakkuri va dunyoqarashini aks ettiruvchi belgiga aylanadi.

Metaforik mikrotoponimlar insonning tabiatni obrazli idrok etish qobiliyatini namoyon etsa, metonimik nomlar hududning xo‘jalik va ijtimoiy hayoti bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Simvolik nomlar esa xalqning mifologik, diniy va estetik qarashlarini ifodalaydi.

Shuningdek, mikrotoponimlar tarixiy xotirani saqlovchi vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim obyektlar yo‘qolgan taqdirda ham, ularning nomlari saqlanib qolib, madaniy meros sifatida davom etadi [1:43].

Bu holat mikrotoponimlarni lingvomadaniy tadqiqotlar uchun muhim manbaga aylantiradi hamda milliy ong va dunyoqarashni o‘rganishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Dehqonobod tumani mikrotoponimlari leksik jihatdan boy, semantik jihatdan ko‘p qatlamli va madaniy jihatdan sermazmun tizim ekanligi aniqlandi. Ular hududning tabiiy muhiti, ijtimoiy hayoti va milliy qadriyatlari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan.

Mikrotoponimlarda qo‘llanilgan metafora, metonimiya va simvolika nominatsiya jarayonining muhim vositalari bo‘lib, ular orqali xalqning estetik tafakkuri va madaniy tajribasi ifodalanadi.

Dehqonobod tumani mikrotoponimlari leksik va semantik jihatdan murakkab hamda ko‘p qatlamli tizimni tashkil etadi. Ular hududning tabiiy muhiti, ijtimoiy hayoti, tarixiy taraqqiyoti va milliy dunyoqarashi bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mikrotoponimlar nominativ birlikdan tashqari lingvomadaniy fenomen hisoblanadi, ularda metafora, metonimiya va simvolika faol qo‘llanadi, ular tarixiy xotira va milliy identitetni saqlovchi vosita vazifasini bajaradi. Mazkur maqola natijalari hududiy onomastika, lingvosemantika va etnolingvistika sohalarida keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatov E. O‘zbek tilining atoqli otlari (onomastika masalalari). – Toshkent: Fan, 1998.
2. Nafasov T. O‘zbek toponimiyasi (nazariy va amaliy masalalar). – Toshkent: Fan, 2006.
3. Qoraev S. Geografik nomlar va ularning lingvistik xususiyatlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.
4. Madvaliev A. O‘zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Qilichov B. Onomastika va nominatsiya nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
6. Superanskaya A. V. Общая теория имени собственного. – Москва: Наука, 1973.
7. Trask R. L. Key Concepts in Language and Linguistics. – Routledge, 1999.
8. Iskandarov M. O‘zbek toponimiyasi va uning tarixiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2001.